

Jano Kochanowskio ženklai XVIII amžiaus literatūros teorijoje ir epigraminėje poezijoje

ASTA VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
<https://ror.org/05ogfgn67>
asta@liti.lt
<https://orcid.org/0000-0002-9146-3427>

ANOTACIJA. Straipsnyje¹ analizuojamas Jano Kochanowskio, Lenkijos ir Lietuvos Renesanso poeto, aktualumas XVIII a. literatūros teorijos diskurse ir praktinėje kūryboje. Tuo tikslu buvo peržiūrėtos svarbiausios spausdintinės minėto laikotarpio poetikos ir retorikos. Jų tyrimas atskleidė, kad Kochanowskis minimas XVIII a. antros pusės darbuose. Svarbu pastebėti, kad šiuose į tyrimo lauką patekusiuose teoriniuose veikaluose jis pristatomas kaip vertėjas, satyrų, dramų ir trėnų (*threni*) autorius, bet jo pavyzdžiais nesiremama aiškinant epigramos žanro teoriją. Antroje straipsnio dalyje aptariami kai kurie Lietuvos XVIII a. epigraminės kūrybos pavyzdžiai ieškant jos sąlyčio taškų su Jano Kochanowskio literatūrine tradicija.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Janas Kochanowskis; epigrama; proginė poezija; poetika; retorika; žanras.

Janas Kochanowskis – vienas reikšmingiausių ne tik Lenkijos ir Lietuvos, bet ir visos Europos Renesanso poetų, eilievės lotyniškai ir lenkiškai, himnų, lyrinių

¹ Straipsnis parengtas vykdant Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programos XI kvietimo mokslo projektą „Jano Kochanowskio poezija: epigramų korpuso tyrimas, vertimas ir publikavimas“ (Finansavimo sutarties Nr. S-LIP-22-66).

Received: 10/05/2024. **Accepted:** 21/06/2024.

Copyright © 2024 Asta Vaškeliėnė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

eilėraščių, epigramų, satyrų, dramų autorius, Šv. Rašto vertėjas. „Klasikinės literatūros tradicijas jis taip taikliai ir elegantiškai pritaikė savo poezijoje gimtąja kalba, kaip dar niekam iki tol nebuvo pavykę.“² Šio straipsnio tikslas – atskleisti Kochanowskio, kaip epigramos meistro, svarbą vėlyvojo Baroko ir Apšvietos literatūros teorijos darbuose ir recepciją literatūrinėje kūryboje. Tai pirmasis tokio pobūdžio tyrimas, kuriuo mėginama „patikrinti“ garsiojo Renesanso poeto populiarumą XVIII a. literatūros lauke.

Tarp svarbiausių XVIII amžiaus poetikų, naudotų Lietuvoje, buvo Juoza-po Juvencijaus (Josephus Juvencius, Joseph de Jouvancy), prancūzų jėzuito, veikalas *Poetikos ir retorikos taisyklės* (*Institutiones poeticae et rhetoricae*), vien Vilniuje išleistas net tris kartus (1752, 1757, 1766). Tai buvo parankinis to meto vadovėlis, plačiai naudotas Lietuvoje ir Lenkijoje. Pasak Ludwiko Piechniko, jis darė didelę įtaką to meto retorikos raidai jėzuitų mokyklose³. Juvencijaus vadovėlį ypač gerai įvertino pijoras Stanislovas Konarskis (Stanisław Konarski)⁴. Šis darbas, pagrįstas Diomedo trichotomine teorija, sudarytas klausimų ir atsakymų forma ir pasižymėjęs glaustomis formuluo-tėmis, puikiai atitiko to meto didaktinius lūkesčius. Kaip pastebėjo Piotras Žbikowski, tradicinė trichotomija nuo XVII a. vidurio genologinėje teorijoje naudota vis rečiau, o mokyklinėse poetikose ją laipsniškai keitė nauja sistema, pagrįsta poezijos skirstymu į rūšis ir žanrus. Tačiau trichotominis skirstymas vis dėlto dar būdingas kai kuriems XVII a. pabaigoje išleistiems vadovėliams, tarp jų ir Juvencijaus poetikai, kuri drauge su iš Diomedo perimta sąvokų sistema, terminologija ir tipologija naudota ir Edukacinės komisijos mokyklose⁵.

Kiti du teoretikai, reprezentuojantys XVIII a. antros pusės literatūros teorijos raidą, – pijoras Pilypas Neris Golańskis (Filip Nereusz Golański), parašęs

² Jerzy R. Krzyżanowski, „Jan Kochanowski“, in: *Britannica*; <https://www.britannica.com/art/Polishliterature>.

³ Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990, p. 207–208; Stanisław Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuitów w Polsce*: Studjum z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933, p. 218; šį Juvencijaus veikalą aptaria Eugenija Ulčinitė, žr.: Eadem, „Retorika“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: Kolektyvinė monografija, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 213–214.

⁴ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, p. 34.

⁵ Piotr Żbikowski, *Klasycyzm postanisławowski: Zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999, p. 163.

darbą *Apie iškalbą ir poeziją (O wymowie i poezji, Varšuvoje 1786, Vilniuje 1788 ir 1808)*, ir Pranciškus Ksaveras Dmochowskis (Franciszek Ksawery Dmochowski). Pastarojo poetika *Eilivimo menas (Sztuka rymotwórcza)*, iš minimųjų pati vėliausia, Varšuvos pijorų spaustuvėje buvo išleista 1788 m., o Vilniuje perleista tik 1820 m. Tai veikalas, kurį Dmochowskis parašė laisvai interpretuodamas, arba perdirbdamas, Nicolas Boileau poetiką *Poezijos menas (L'art poétique, 1674)*, kita vertus, čia nesunkiai pastebimas ir Golańskio poveikis. Mieczysławas Klimowiczius nurodo, kad Dmochowskis taip pat sekė Horacijaus ir Marko Jeronimo Vidos (Marcus Hieronymus Vida, Marco Girolamo Vida) poetikomis, Alexanderio Pope'o veikalu *Esė apie kriticizmą (Essay on Criticism, 1711)*⁶. Jerzy Snopeko nuomone, Dmochowskio darbas buvo garsiausia Apšvietos epochos poetika, kurios populiarumą lėmė patraukli grakščios, aiškios ir glaustos didaktinės poemos forma⁷. Pasak Klimowicziaus, šios poetikos sėkmę galėjo lemti tai, kad jos autorius apsiribojo poezija, o tai leido kruopščiai palyginti pagrindinius klasicizmo dėsnius su to meto literatūrine praktika⁸. „Boileau pasiūlytą žanrų kanoną Dmochowskis, remdamasis nacionalinės literatūros tradicija, perdirba iš jo pašalindamas sonetą, baladę, rondo ir madrigalą ir įtraukdamas itin populiarų Apšvietos žanrą pasakėčią, trėną jis traktuoja kaip elegijos variantą, o *fraszką* – kaip epigramos atmainą. Epą, klasikinės poezijos žanrų vainiką, santūriai vertintą Golańskio, Dmochowskis iškėlė ištis aukštai, tik bėda, kad kaip argumentą pasitelkė komišką herojinę poemą, tiksliau – herojinio epo parodiją.“⁹ Taigi dabar pažvelkime, kaip dažnai ir kokiais amplyua Kochanowskis buvo pasitelkiamas minėtuose teoriniuose veikaluose.

Juvcenijus savo svarstymus apie epigramą iliustruoja remdamasis tik Marcialiu: „Mores et ingenium perpolire potest ejus lectio, si obscena deleas Epigrammata“¹⁰ („Jo kūrybos skaitymas gali nugalinti papročius ir įgimtas

⁶ Mieczysław Klimowicz, *Oświecenie*, (ser. *Wielka Historia Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, p. 279.

⁷ Jerzy Snopek, *Oświecenie. Szkic do portretu epoki*, (ser. *Mała Historia Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999, p. 101.

⁸ Mieczysław Klimowicz, *Literatura Oświecenia*, (ser. *Dzieje Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, p. 15.

⁹ Jerzy Snopek, *op. cit.*, p. 101–102.

¹⁰ [Josephus Juventius], *Magistris scholarum inferiorum Societatis Jesu de ratione discendi et docendi ex decreto Congregat. Generalis XIV. Auctore Josepho Juventio Soc. Jesu Florentiae MDCCIII [1703]. Reimpressum*, Varsavia: in Typographia Coll. Varsav. Soc. Jesu, S. R. M. et Reipublicae, [1703], p. 103.

savybes, jei begėdiškas epigramas ištrintum“). Tokį Juvencijaus pasirinkimą galima paaiškinti keleriopai: pirma, lotyniškose poetikose, parašytose iki XVIII a. vidurio, teiginiams iliustruoti, kaip taisyklė, buvo pasitelkiami arba antikiniai, arba lotyniškai rašę Naujųjų laikų autoriai, antra (ši mintis yra veikiau hipotezė, o ne argumentas), Kochanowskio epigramos, parašytos lenkiškai, prancūzų teoretikui galėjo būti tiesiog nežinomos.

Kochanowskio nerasime minimo ir Golańskio darbe *Apie iškalbą ir poeziją*¹¹. Jo skyriuje „Apie epigramas ir įrašus“ („O Epigrammatach i Napisach“) Golańskis svarsto apie epigramos termino genezę, jos raišką ir apimtį:

Bo wszelka myśl krótko i dowcipnie wierszem wyłożona, nazywa się Epigrammatem, które tym lepsze iest, im krótsze, a więcey znaczące. Naymniey iednak wierszów dwa, powinny go składać, i dwie niby częstki zamykać, to iest: wyrażenie rzeczy, i zdanie o niey. Inaczey, nie będzie Epigrammatem właściwem, ale bydź może Napisem, który się prozą, albo wierszem wyraża.¹²

Nes bet kokia mintis, trumpai ir šmaikščiai išdėstyta eiliuota forma, vadinama epigrama, kuri yra tuo geresnė, kuo trumpesnė ir daugiau pasakanti. Tačiau epigrama turėtų susidėti bent iš dviejų eilėraščių eilučių, kurios sudarytų dvi panašias dalis: jomis turi būti aptartas dalykas ir pateikta išvada apie jį. Priešingu atveju tai bus ne tikroji epigrama, bet veikiau užrašas, kuris išreiškiamas proza arba eilėmis.

Užrašus, arba įrašus, Golańskis iliustruoja pasitelkdamas šiuos pavyzdžius: Žygimantui Senajam skirtos eilutės Vavelio katedros Jogailaičių koplyčioje, Londono Šv. Pauliaus bažnyčioje esantis antkapinis įrašas (*Si monumentum quaeris; circumspice*¹³), skirtas jos architektui. Kaip epigraminio įrašo pavyzdys nurodyta lotyniška Adomo Naruševičiaus 8 eilučių eleginiu distichu eiliuota epigrama, iškalta ant kolonos, kuri Nemuno vagos sutvarkymo proga buvo pastatyta jo pakrantėje 1767 m. Įdomu pastebėti, kad Golańskis nemini ne tik Kochanowskio, bet ir Marcialio, kurį dažnas poetikų autorius tradiciškai išskirdavo kaip pavyzdinį epigramų poetą.

¹¹ Atliekant tyrimą, remtasi 1788 m. Vilniaus leidimu: [Filip Nereusz Golański], *O wymowie i poeziji. Powtórne wydanie nowemi uwagami pomnożone. Przez X. Golańskiego S. P. Nauczyciela Wymowy. Za przywileiem J. K. Mci*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u X. X. Scholarum Piarum, 1788.

¹² *Ibid.*, p. 403.

¹³ „Jeigu ieškai paminklo, apsidairyk.“

Kochanowskį šalia Opalińskio, Naruševičiaus ir Krasickio Golańskis mini skyriuje „Apie satyras“ („O satyrach“):

Sławnieysi w Narodzie naszym (oprócz inszych dzieł) Pisarze Satyr, Kochanowski, Opaliński, Naruszewicz, Krasicki, tym zdaie się, przechodzą Łacińskich Satyryków, że cokolwiek ganią, ganią tak, żeby tego nie lubić. Niektórzy z dawniejszych, czasem w nienadto wielką nienawiść wprawowali występki, kiedy go prawie nauczali po części.¹⁴

Garsiausi mūsų tautos satyrikai (be kitų jų kūrinių) Kochanowskis, Opalińskis, Naruševičius, Krasickis, atrodo, pranoksta lotyniškuosius satyrų autorius, nes, ką nors peikdami, peikia taip, kad [to peikiamo dalyko] jau nepaminsi. Kai kurie iš ankstesniųjų rašytojų kartais rodydavo perdėtą neapykantą dėl prasižengimo, kurio patys beveik ir mokė.

Kochanowskis išskiriamas kaip pavyzdinis odžių ir giesmių kūrėjas. Skyriuje „Apie giesmes, arba odes“ („O Pieśniach czyli Odach“) Golańskis cituoja jo 12 strofų odę „Iš knygos II. V. Po totorių antpuolio Lenkijos žemėse“ („Z księgi II. V. Po wpadnieniu Tatarskiem w Kraie Rzeczypospolitey“)¹⁵ ir 15 strofų odę „Apolonas apdainuoja Berestečko¹⁶ mūšį“ („Berestecką bitwę Apollo spiewa“)¹⁷.

Skyriuje „Apie eklogas, arba piemenų poeziją“ („O Sielankach, czyli Pasterkach“) minimi pavyzdiniai senosios Graikijos eklogų kūrėjai – siciliečiai Teokritas ir Moschas, jonietis Bijonas – ir vienintelis iš romėnų – Vergilijus. Vardijant poetus, rašiusius lenkų kalba, išskiriamas Symonowiczius, o prie jo duodama išnaša su nuoroda į Kochanowskį:

Jako Jan Kochanowski pierwszym iest w swoim rodzaju z Poetów Polskich, tak Symonowicz pierwsze ma miejsce w Poezyi Pasterskiej.¹⁸

¹⁴ *Ibid.*, p. 408.

¹⁵ *Ibid.*, p. 410–412.

¹⁶ ATR kariuomenės, vadovaujamos Jono Kazimiero, ir Ukrainos kazokų, vadovaujamų Bohdano Chmelnyckio, mūšis, įvykęs 1651 m. birželio 28–30 d. prie Berestečko kaimo (Volynės sr.) per 1648–1654 m. ukrainiečių sukilimą. Kazokai šiame mūšyje buvo nugalėti.

¹⁷ [Filip Nereusz Golański], *op. cit.*, p. 412–413.

¹⁸ *Ibid.*, p. 420. Žr. išnašą (g).

Kaip Janas Kochanowskis yra pirmasis tarp savos rūšies lenkų poetų, taip Symonowiczius užima pirmąją vietą tarp pastoralinės poezijos kūrėjų.

Kiti eklogų kūrėjai, Golańskio nuomone, verti paminėti, yra Zimorowiczius, Klonowskis, Gawińskis, Minasowiczius.

Skyriuje „Apie draminę poeziją“ („O Poezyi Dramatycznej“) Kochanowskis minimas kaip dramos kūrėjas ir vertinamas nevienareikšmiai:

Długo w jnnych Kraiach Europeyskich, iak teź u nas w Polsce, Dyalogi z rzeczy świętych i nie świętych, żartobliwych i śmiesznych sklecone, bez gustu, bez składu, udawane po Kościołach i teatrach szkolnych, zastępowaly mieysce prawdziwych Dramatów. Jana Kochanowskiego z jnszych miar nader szacowna Poezya, nie znajduje szacunku dla *odprawy Posłów Greckich*: i sam Kochanowski przyznaie się, do niedoskonałości swego Dramatu, że ie bardziey na naleganie Zamoyskiego, a nizeli z własney ochoty pisal.¹⁹

Ilgą laiką kitose Europos šalyse, taip pat kaip ir pas mus, Lenkijoje, Bažnyčiose ir mokykliniuose teatruose vietoje tikrų dramų buvo vaidinami dialogai apie šventus ir nešventus dalykus, humoristinius ir juokingus, sukurti be skonio ir kompozicijos. Kitais požiūriais išskirtinė ir pagarbos verta Jano Kochanowskio poezija nenusipelnė pagarbos, kai kalbama apie *Graikų pasiuntinių išsiuntimą*²⁰, o pats Kochanowskis prisipažįsta, kad jo drama yra netobula ir kad ji buvo parašyta veikiau Zamojskiui primygtinai reikalaujant, o ne savo noru.

Taigi apibendrinant Kochanowskiui tekusius amplua pirmojoje normatyvinėje Apšvietos epochos poetikoje pastebėtina, kad jis išskiriamas kaip satyrų ir odžių kūrėjas ir, nors nusipelnęs kitiems žanrams, susigadinęs reputaciją kaip dramaturgas. Tačiau faktas, kad Golańskiui, XVIII a. antros pusės teoretikui, iš esmės reformavusiam literatūros kanoną, Kochanowskis, kaip epigramų meistras, neatrodė reikšmingas, išties glumina. Juo labiau kad „šeštame dešimtmetyje [Lenkijos] Apšvieta jau atsigręžė į vertybes, kurias nešė, pavyzdžiui, Kochanowskio poezija“²¹.

¹⁹ *Ibid.*, p. 424.

²⁰ Pastatyta ir išleista 1578 m.

²¹ Jerzy Snopek, *op. cit.*, p. 15.

Pranciškaus Ksaverio Dmochowskio poetikoje *Eiliavimo menas*²² Janas Kochanowski iškeliamas kaip puikus Dovydo *Psalmių* vertėjas ir ciklinės poemos *Trėnai*²³ (*Treny*, išleista Krokuvoje, 1580) autorius. Kalbėdamas apie epigramą, Dmochowski pavyzdiniu poetu pasirenka Marcialį. Labai svarbu pastebėti, kad Dmochowskio poetikoje pagaliau sulaukia dėmesio ir įvertinimo epigraminės literatūros formos – pajuokavimai (*žarty*) ir trumputės epigramos, sukurtos tarsi žaidžiant (*fraszki*):

Przy nim się obok kładą i żarty i fraszki:
Strzeż się razić przystoyność dla próżney igraszki:
Kochanowski z Kochowskim, coś sobie pozwolą,
Potockiego, gdy czytasz uszy cię zabolą.²⁴

Šalia esti ir juokai, ir trumpučiai šmaikštūs eilėraštkai:
Venk tuščiai puikuotis tik dėl grožio:
Ką sau leidžia Kochanowski su Kochovskiu,
Nuo to, skaitant Potockį, svyla ausys.

Apskritai, Dmochowski kritikuoja savo meto epigramininkus. Mat epigramas ėmė rašyti visi, kas tik plunksną nulaiko, o talento stokoja:

Lecz wedle nich naywięcey gryzły pióra szkoły:
Jakieżło dla czczych były ucinków mozoły?
Czemu na białym koniu iędział Jerzy Święty?
Jak głowę swą całował Dyonizy święty?
Wymowa w Epigrammach szukała okrasy,
I Kaznodzieyskie niemi pstrzyły się hałasy.
Stąd wszystko się popsulo: gust dobry zaginął,
I nim do nas powrócił, wiek cały upłynął.
Lubią rymy dowcipność, lecz niezbyt wytworną:

²² [Franciszek Ksawery Dmochowski], *Sztuka Rymotworcza. Poema we czterech piesniach*, w Warszawie: w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1788, p. 25.

²³ Tai devyniolikos lyriniių kūrinių rinkinys, parašytas mirus poeto dukrelei Uršulei ir jai dedikuotas. Daugiau žr. Edmund Kotarski, „Jan Kochanowski“, in: *Wirtualna Biblioteka Literatary Polskiej*; <http://univ.gda.pl/~litterat/autors/kochan.htm>

²⁴ [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 26.

Sciągniey w jedno myśl dobrą wraz z rymem obierze,
A wtenczas Epigramma swóy poklask odbierze.²⁵

Tačiau, pasak jų, daugiausia plunksną graužė mokiniai:
Kiek nuospaudų buvo pritrinta dėl šių garbingų kūrinių?
Kodėl ant balto žirgo jojo šventas Jurgis?
Kaip savo galvą bučiavo šventas Dionizas²⁶?
Iškalba epigramose ieškojo puošmenų,
Ir pamokslininkai puošė jomis savo kalbas.
Dėl to viskas pagedo: geras skonis pražuvo,
Ir kol pas mus grįžo, prabėgo visas šimtmetis.
Epigramai patinka sąmojis, tačiau ne pernelyg išmoningas:
Kai draugėn bus sujungta gera mintis ir ritmas,
Tada epigrama sulauks pagyrimo.

Cituotoje strofoje apmąstomas epigraminės poezijos nuopuolis, kuris, kaip rodo tyrimai, pastebimas tiek Lenkijos, tiek ir XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūroje²⁷. Dmochowski išmoningai paaiškina epigramos turinio trūkumus ir jų atsiradimo priežastis ir išryškina svarbiausius geros epigramos požymius.

Kaip ir Golańskis, Dmochowski kritikuoja Kochanowskio dramą *Graikų pasiuntinių išsiuntimas*:

Dawniey był Kochanowski napisał *odprawę*
Posłów Greckich, ale ta niewielką ma sławę:
Same w niey są rozmowy, nie masz zawiklania
Rzeczy, nie masz trudności, nie masz rozwiązania.²⁸

²⁵ *Ibid.*, p. 27.

²⁶ Šv. Dionizas, pirmasis Paryžiaus vyskupas ir kankinys, pasak legendos, buvo nukirsdintas, tačiau atsistojo, pakėlė savo galvą iš purvo ir pamokslaudamas dar nukeliavo 6 km, kol galutinai sukloro ir mirė.

²⁷ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 36.

²⁸ [Franciszek Ksawery Dmochowski], *op. cit.*, p. 40.

Kadaise Kochanowskis parašė [dramą] *Graikų pasiuntinių išsiuntimas*, bet ji nedidelės šlovės sulaukė: joje atsieti pokalbiai, jokios intrigos, nėra konflikto, nėra ir sprendimų.

Dmochowskiis poetikos II giesmės fragmente, skirtame satyroms, Kochanowskį giria kaip tiesų ir drąsų krašto negerovių kritiką: Kochanowskis piktinasi, kad lenkai, galintys suteikti savo vaikams puikų išsilavinimą tėvynėje, juos siunčia į užsienį, kur šie susivilioja prabanga ir ima rūpintis ne nauda kraštui ir jo gynyba, o asmenine nauda:

Kochanowski do Króla Augusta w *Satyrze*,
Choć niemiłą Polakom prawdę mówi szczyrze [...].²⁹

Kochanowskis *Satyroje* karaliui Augustui,
tiesą, kad ir nemielą lenkams, režia tiesiai.

Kochanowskio aktualumą XVIII a. liudija Vilniaus akademijos retorikos profesoriaus³⁰ jėzuito Pranciškaus Bohomoleco knygelė *Oratoriniai žaidimai (Zabawki oratorskie)*³¹, išleista Vilniuje 1755 m. Ją sudaro dvi dalys. Pirmoji skirta laiškams, antroji – kalboms. Įvadinėje dalyje vardijant iškilius senuosius retorikos meistrus, matematikus, politikus, išskiriami du garsiausi poetai – Kochanowskis ir Sarbievijus:

Wspomnimy na dawnych Polaków, których dowcipy nietylko na pochwały ale i na podziwienie Codzoziemców zasłużyły. Znajdziemy wiele tej prawdy dowodów w Manuciuczu, Murecie, Kaseliuszu, Lipsiuszu, Turnerze, Kaligmanie, Erasmie

²⁹ *Ibid.*, p. 28.

³⁰ Po teologijos ir retorikos studijų Romoje 1747–1749 m., Bohomolecas grįžo į Lietuvą ir profesoriavo Vilniaus akademijoje. Čia dėstė retoriką iki 1751 m., kada buvo perkeltas į Varšuvą. Žr. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996, p. 54.

³¹ [Franciszek Bohomolec], *Zabawki oratorskie niektórych kawalerów Akademii szlacheckiej warszawskiej Societatis Jesu w krasomowskiej sztuce cwiczących się. Zebrane przez Franciszka Bohomolca Soc. Jesu, profesora retoryki w teyże akademii za pozwoleniem Starszych powtórnie przedrukowane*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mći Akademickiej Societatis Jesu, 1755.

Roterodamie, i w innych wielu najsławniejszych Autorach. Dość mi kilku dawnych Polaków w każdej nauce doskonałych i żadnemu nieustępujących namienić, którzyż Cudzoziemiec przewyższa w Krasomówstwie Skargę i Orzechowskiego, w Rymotwórstwie Kochanowskiego i Sarbiewskiego, w Matematyce Kopernika i Kochańskiego, w Polityce Fredra i Zamoyskiego, który tego swą nauką dokazał, iż go najsławniejsza pod ten czas w Europie Akademia Padewska ieszcze młodego naywyższym rządcą uczyniła.³²

Prisiminsime senuosius lenkus, kurių gražbylystė verta ne tik svetimšalių pagyrimo, bet ir jų nuostabos. Šiai tiesai patvirtinti daugybę argumentų rasime Manucijaus, Mureto, Kaselijaus, Lipsijaus, Turnerio, Kaligmano, Erazmo Roterdamiečio ir daugybės kitų autorių darbuose. Štai vos keli iš senųjų lenkų, pasižymėjusių savo srityje ir neturėjusių sau lygių. Kuris iš svetimšalių retorikoje pranoktų Skargą ir Orzechowską, poezijoje Kochanowską ir Sarbievijų, matematikoje Koperniką ir Kochańską, politikoje Fredrą ir Zamojską. Pastarąjį dėl jo teorijos Paduvos akademija, tuo metu garsi visoje Europoje, dar jauną išrinko aukščiausiuoju vadovu [rektoriumi].

Cituotas fragmentas rodo Bohomoleco siekį auklėti jaunuomenę, kurstyti tautinį pasididžiavimą savo istorija ir asmenybėms.

XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės epigrama daugiausia gyvavo kaip proginės poezijos žanras, akivaizdžiai stokojęs šmaikščių minties formuluočių ir originalaus koncepto. Minėtas ydas jau yra pastebėjusi Eglė Patiejūnienė, be kitų smulkiųjų žanrų, tyrusi XVI–XVII a. LDK epigraminę kūrybą³³. Bent kiek šmaikštesnių epigraminių eilėraščių vis dėlto pasitaiko XVIII a. antros pusės proginės poezijos rinkiniuose ir smulkiuosiuose spaudiniuose. Deja, tai ne Kochanowskio, bet veikiau Marcialio ar kitų poetų įtaka. Įdomu pastebėti, kad satyriškumas labiau būdingas ne vadinamajai konvencinei epigramai, bet jos atmainai – epitafijai. Vienas iš tokių epitafijų pavyzdžių yra eilėraštis, išspausdintas Bohomoleco knygelėje *Oratoriniai žaidimai*. Tai karalienei Marijai Juozapai, Augusto III žmonai (1699–1757), skirtas dvikalbis eilėraštis, vienintelis, turintis atitikmenį lotynų kalba. Pirmenybė suteikiama lenkiškam variantui. Jo autorius Teodoras Tarkowskis:

³² *Ibid.*, p. 103.

³³ Žr. išn. 27.

Byłam Dziedziczką Czechów, Węgrów, Austryaków,
Państwo wzięłam od Sasów, Berło od Polaków.
Do mnie, przez mych Potomków należą Hiszpani
Bawarczycy, Francuži, Neapolitani.
Takie mając w Europie, i taki liczne Trony,
Gdzie mam, ieśli nie w niebie, iuż szukaż Korony?³⁴

Buvau čekų, vengrų ir austrų [karalysčių] paveldėtoja,
iš saksų gavau valstybę, iš lenkų – skeptrą.
Man per mano palikuonis priklauso ispanai
bavariai, prancūzai, neapoliečiai.
Tiek [turtų] aš turiu Europoje ir tiek daug sostų,
kur, jei ne Danguje, turiu ieškoti karūnos?

Artimas turiniu lotyniškasis epitafijos variantas priklauso Ignacio Choł-
niewskio plunksnai:

Augusto thalamo mihi praebuit Austria cunas,
Imperium Saxo, Sarmata Sceptra dedit.
Hispani, Bavari, Siculi Gallique faventes
Obtulerant natis Regna perampla meis.
Cum tot prole mea felix, jam sceptrā tenerem,
Quae mihi restabant, nunc nisi regna Poli?

Per santuoką su Augustu Austrija man suteikė lopšį,
Saksai – valstybę, Sarmatija davė skeptrą.
Ispanai, Bavariai, Sikulai³⁵ ir palankieji Galai
davė mano palikuonims karališkas valdas.
Kadangi, būdama laiminga dėl tiekos atžalų³⁶, jau tvirtai laikiau skeptrus,
kas gi man beliko, jei ne valdžia danguje.

³⁴ „Nagrobek“, in: [Franciszek Bohomolec], *op. cit.*, p. 143.

³⁵ Taip vadinti Sicilijos gyventojai.

³⁶ Marija Juozapa pagimdė penkiolika vaikų, iš kurių trys mirė vaikystėje. Tarp jos palikuonių minėtinas Saksonijos kurfiurstas Frydrichas Kristijonas (1722–1763), Ispanijos karaliaus Karolio III žmona Marija Amalija (1724–1760), Marija Juozapa (1731–1767), Prancūzijos dofino Liudviko žmona, Prancūzijos karalių Liudviko XVI, Liudviko XVIII ir Karolio X motina, Kuršo kunigaikštis Karolis Kristijonas (1733–1796).

Ši dvikalbė epitafija turi epigramai būdingą struktūrą, o jos konceptas tiek lenkiško, tiek lotyniško eilėraščio atveju grįstas netikėtumą ir nustebimą keliančiais žodžiais, kurie išreiškia veikiau šviesią paguodą, o ne gedulą.

Kitas panašaus pobūdžio eilėraštis – „Epitafija Barborai iš Sologubų giminės“ („Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae“), publikuota Vilniaus akademijos spaustuvės leidinyje³⁷, išleistame 1761 m., o vėliau perspausdinta pijorų poezijos antologijoje *Zebranie rymow*³⁸ 1779 m. Tai prozopopėjinis kūrinėlis³⁹, kuriame kalba pati velionė. Ji prisistato, nurodo savo amžių ir šmaikščiai paaiškina, kad beširdę Parką, likimo deivę, suklaidino jos, Barbaros, protas ir sumanumas, būdingi tik senam žmogui:

Illa ego sum Barbara, breves Matrisque, Domusque
Deliciae, et Litavi gloria rara soli;
Bis octo vix vita cui numerabat aristas,
Rupit inexpletos dum fera Parca dies.
Ingenium namque illa meum, moresque seniles
Dum stupet: imprudens credidit esse senem.⁴⁰

Tai aš esu toji Barbora, neilgai trukęs ir Motinos, ir Namų
džiaugsmas, ir ypatinga Lietuvos žemės garbė,
kuriai gyvenimas tesuskaičiavo vos šešiolika javapjūčių,
kai beširdė Parka nutraukė nenugyventas dienas.
Ją taip apstulbino mano gabumai ir žilagalvėms būdingi papročiai,
kad neišmanėlė patikėjo, jog aš esu senutė.

Paskutinės dvi eilutės šį eilėraštį leidžia priskirti juokaujamojo pobūdžio (*iocosum, ridiculum*) epitafijų tipui. Šmaikščiam pajuokavimui sukurti poetas

³⁷ Joseph Katenbring, *Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae, rei tormentariae praefecti filiae*, [Vilnae, 1761]. (Egz. VUB IV 22095)

³⁸ *Zebranie rymów z różnych okolicznosci pisanych mianowicie Jmieniem konwiktu szlacheckiego Wilen. XX Scholarum Piarum*, w Wilnie: w Typografii J. K. M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1779.

³⁹ Ši epitafija plačiau aptarta Astos Vaškeliienės monografijoje, žr. Eadem, *Palemono miestui ir pasauliui: XVIII a. Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra*, monografija, (ser. *Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 194–196.

⁴⁰ *Ibid.*, I. [2].

pasitelkė Marcialio 53-iosios epigramos konceptą: šiuo atveju Parką, o Marcialio epigramoje Lachesę, suklaidina herojaus sumanumas, asocijuojamas su senu išminčiumi⁴¹. Epitafijos ir koncepto idėja grindžiama Barboros biografija. Barbora Sologubaitė (1745–1761) išsiskyrė neeiliniais gabumais, buvo gerai išsilavinusi, mokėjo vokiečių, prancūzų ir lotynų kalbas⁴². Būdama dar visai jaunutė, keturiolikos ar penkiolikos metų, ji spėjo pasižymėti kaip literatė, vertusi iš prancūzų⁴³ ir lotynų kalbų⁴⁴.

Kochanowskio ženklų ir jo literatūrinei tradicijai artimų kūrinėlių (*žarty*) esama Bohomoleco sudarytoje knygoje *Poetiniai žaidimai*⁴⁵ (*Zabawki poetyckie*), išleistoje Varšuvoje 1758 m. ir laikytinoje *Oratorinių žaidimų* tęsinium. Grafo Jano Tarnowskio eilėraštyje, skirtame Adomui Kempškiui, kalbama Kochanowskio, dedikatui rašančio laišką iš Elisijo laukų, vardu⁴⁶. Eilėraščio pabaigoje sakoma:

Ja który negdyś przez me pracowite wiersze
Osiađłem na Parnasie Polskim mieysce piersze
Dziś sercem tym chętniejszym ie tobie oddaię
Jm wóy pożyteczniejszy wierz za moy uznaię

⁴¹ Plg. Marcialis (LIII, 53): „Invida quem Lachesis raptum trieteride nona, / Dum numerat palmas, **credidit esse senem**“ (paryškinta mano – A. V.), in: *M. Valerii Martialis Epigrammaton Libri*, recognovit Walther Gilbert, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, 1886, p. 241.

⁴² Przemysław P. Romaniuk, „Sołohub (Sołohub Dowojna Ursyn) Antoni Józef h. Prawdzic (zm. 1759)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, p. 308.

⁴³ 1760 m. Vilniuje išėjo jos atliktas Jeanne-Marie Leprince de Beaumont'o laiškų rinkinio vertimas iš prancūzų kalbos *Listy Jej Mci Pani du Montier i Margrafowy de*** jej corki*. Žr. *ibid*.

⁴⁴ Jau po Barboros mirties 1762 m. Vilniaus pijorų spaustuvėje buvo išspausdinta knyga, kurią sudarė Senojo Testamento fragmentų, ištraukų iš Tobito knygos vertimai. Žr. Barbara Sołohubowa, *Życie sługi Bożego Tobiasza, wyjęte z Pisma S. Starego Zakonu*, z Łacińskiego ięzyka wytłumaczone przez w Bogu zeszlą J. W. Jey MC. Pannę Barbarę Sołohubownę, Generałówną Artyleryi W. X. L., Wilno: w Drukarni J. K. M. i Rzeczypl. Sch. Piar., 1762. Žr. [Karol Estreicher], *Bibliografia Polska*, t. 29, Kraków: Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1933, p. 52.

⁴⁵ [Franciszek Bohomolec], *Zabawki poetyckie niektorych kawalerow Akademii Szlacheckiey Warszawskiej Societatis Jesu w Krasomowskiej sztuce cwiczących się. Zebrane przez Franciszka Bohomolca Soc. Jesu, Professora Retoryki w teyże Akademii*, w Warszawie: w Drukarni Królewskiej Mitzlerowskiej, 1758.

⁴⁶ Visas pavadinimas „Do Adama Kempskiego sekretarza Laski Wielkiej Koronney List z Pol Elizeyskich imieniem Jana Kochanowskiego Xiążęcia Poetow Polskich pisany w ten czas gdy wyszły zdrukujego *Mysli o Bogu y czlowieku*“.

Mnie przez to dawney sławy naymniey nie ubędzie
Gdy kempski pierwszym, drugim Kochanowski będzie.⁴⁷

Aš, kuris kadaise dėl savo uoliai rašomų eilėraščių
pirmasis įsikūriau Lenkijos Parnase,
šiandieną širdingiausiai jį atiduodu tau.
Pripažįstu – tavo eilėraštis naudingesnis nei maniškis.
Dėl to aš neprarasiu savo buvusios šlovės,
jei kempskis bus pirmasis, o Kochanowskis antras.

Tai, kad dedikato pavardė eilėraštyje parašyta iš mažosios raidės, greičiausiai yra ne korektūros riktas, bet aštrus įgėlimas.

Nemažą dalį knygoje publikuojamų poezijos tekstų sudaro vadinamieji pajuokavimai, arba *žarty*. Tokių kūrinėlių iš viso yra šimtas dešimt, visi jie parašyti lenkiškai, o jų apimtis įvairuoja nuo dviejų iki keliolikos eilučių. Apie pajuokavimų turinį byloja jų pavadinimai: „Apie seną bedantę kosėtoją“ („Na starą bez zębów kaszlaiqą“), „Dažnai prašinėjančiam“ („Do proszącego często“), „Kreditoriui“ („Do kredytora“), „Šykštuoliui, sau gailinčiam mais-to“ („Na skępca zle iadaiącego“), „Prašymas Jupiteriui“ („Prośba do Jowiszu“), „Šykščiam turtuoliui“ („Do bogacza skąpego“). Šie eiliuoti tekstai išties labai šmaikštūs, sąmoju nenusileidžiantys Kochanowskiui. Jų veikėjai – ir Antikos personažai, ir to meto pareigūnai, paprasti vyrai ir moterys, net mokslininkai. Pavyzdžiui, Juozapo Dulskio dveilyje „Kopernikui“ („Do Koperniku“) smagiai pasišaipoma iš naujausių mokslo atradimų: „Mówiż że słońce stoi, ziemia w koło chodzi. / Gdyś to pisał, piiany byleś, albo w Łodzi“⁴⁸ (Sakai, kad saulė stovi vietoje, o žemė sukasi aplink. Kai tai rašei, tu buvai girtas arba Lodzėj). Kitame dveilyje, pavadintame „Gerti į sveikatą“ („Pić za zdrowie“), parašytame Nikodemio Czeczelio, su piktoka ironija reziuumuojama: „Każenie pić za dzrowie mi wasze Panowie: / Nie myślę tracić mego piiąc cudze zdrowie“⁴⁹ (Ponai, verčiat mane išgerti į sveikatą jūsų? Nemanau švaistyt savosios gerdamas į svetimųjų). Juozapas Grąbczewskis, pašiepdamas Paryžiaus gražuolių dažytus veidelius, apskritai kritikuoja įsigalinčią madą dažytis:

⁴⁷ [Franciszek Bohomolec], *Zabawy poetyckie*, p. 134–135.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 169.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 171.

„Zdanie Turczyzna o Damach Francuzkich które sobie twarzy farbuią“

Spytany pewny Poseł Ottomańskiej bramy
Jak by się mu Paryskie podobały Damy?
Nie mogę, rzecze, o nich sądzić doskonale
Bo na sztuce malarskiej nie nam się nic cale.⁵⁰

Turko nuomonė apie prancūzų damas, kurios dažosi veidus

Vienas Otomanų vartų pasiuntinys, paklaustas,
ar jam patiko Paryžiaus damos,
tarė: negaliu apie jas nieko pasakyti,
nes visiškai neišmanau tapybos meno.

Stanislovas Konarskis, XVIII a. viduryje Lenkijoje inicijavęs švietimo reformą, ragino atsigręžti į „aukso amžiaus“ autorius ir skaityti Kochanowskį, Górnickį, Skargą, Orzechowskį. Prie Konarskio veikiai jungėsi ir kiti lenkų kalbos gynėjai, tarp kurių ypač pasižymėjo Pranciškus Bohomolecas, beje, puikus lotynistas⁵¹.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad Janas Kochanowskis XVIII a. literatūros teorijos diskurse figūruoja kaip trėnų, satyrų ir dramų kūrėjas. Juozapas Juvencijus, aiškindamas epigramos žanro ypatumus, pasitelkia tik romėnų poeto Marcialio pavyzdį. Tai, ko gero, neturėtų stebinti, nes Baroko poetikose, parašytose lotynų kalba, daugiausia remtasi arba antikiniais, arba lotyniškai rašiusiais Naujųjų laikų autoriais, kurie figūravo ir to meto poetikos ir retorikos studijų programose.

Pilypo Nerio Golańskio poetikoje ir retorikoje, pirmajame normatyviniame Apšvietos epochos literatūros teorijos darbe, kalbant apie epigramą nesiremiama ne tik Kochanowskiu, bet ir chrestomatiniu Marcialiu. Kochanowskį Golańskis išskiria kaip satyrų ir odžių kūrėją, kuris, nors ir labai nusipelnė kitiems žanrams, bet dramaturgas nebuvo vykęs.

Pranciškus Ksaveras Dmochowskis Kochanowskį iškelia kaip Dovydo *Psalmių* vertėją, *Trėnų* autorių, aštrų, bet teisingą satyrėką. Svarbu pastebėti, kad

⁵⁰ *Ibid.*, p. 175.

⁵¹ Jerzy Snopek, *op. cit.*, p. 104.

Dmochowski vienintelis iš to meto teoretikų savo darbe pavartojo literatūrinį juokelių (*zarty*) ir žaidybinės epigramos (*fraszki*) terminus. Aptardamas pastarąją, kaip ir Juvencijus, jis argumentuoja Marcialio pavyzdžiu.

XVIII a. LDK lotyniškojoje epigraminėje poezijoje Kochanowskio epigramos tradicija pasekėjų nesulaukė, tačiau dėmesį poeto vardui ir jo šmaikščių eilių populiarumą atskleidžia lenkakalbė literatūra. Pranciškaus Bohomoleco *Oratoriniai žaidimai* ir kiek vėliau pasirodę *Poetiniai žaidimai* literatūrinėmis aliuzijomis ir smagiaisiais *zartais* liudija garsiojo Renesanso poeto recepciją ir aktualumą XVIII a. antros pusės estetinio virsmo literatūroje.

ŠALTINIAI

- [Bohomolec Franciszek], *Zabawki oratorskie niektorych kawalerow Akademii szlacheckiej warszawskiej Societatis Jesu w krasomowskiej sztuce cwiczących się. Zebrane przez Franciszka Bohomolca Soc. Jesu, profesora retoryki w teyże akademii za pozwoleniem Starszych powtórnie przedrukowane*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci Akademickiej Societatis Jesu, 1755.
- [Bohomolec Franciszek], *Zabawki poetyckie niektorych kawalerow Akademii Szlacheckiej Warszawskiej Societatis Jesu w Krasomowskiej sztuce cwiczących się. Zebrane przez Franciszka Bohomolca Soc. Jesu, Professora Retoryki w teyże Akademii*, w Warszawie: w Drukarni Królewskiej Mitzlerowskiej, 1758.
- [Dmochowski Franciszek Ksawery], *Sztuka Rymotworcza. Poema we czterech piesniach*, w Warszawie: w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1788.
- [Golański Filip Nereusz], *O wymowie i poezyi. Powtórne wydanie nowemi uwagami pomnożone. Przez X. Golańskiego S. P. Nauczyciela Wymowy. Za przywileiem J. K. Mci*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u X. X. Scholarum Piarum, 1788.
- [Juventius Josephus], *Magistris scholarum inferiorum Societatis Jesu de ratione discendi et docendi ex decreto Congregat. Generalis XIV. Auctore Josepho Juventio Soc. Jesu Florentiae MDCCIII [1703]. Reimpressum*, Varsavia: in Typographia Coll. Varsav. Soc. Jesu, S. R. M. et Reipublicae.
- Katenbring Ioseph, *Epitaphium [...] Barbarae Solohubiae, rei tormentariae praefecti filiae*, [Vilnae, 1761].
- M. Valerii Martialis Epigrammaton Libri*, recognovit Walther Gilbert, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, 1886.
- Zebranie rymów z różnych okolicznosci pisanych mianowicie Jmieniem konwiktu szlacheckiego Wilen. XX Scholarum Piarum*, w Wilnie: w Typografii J. K. M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1779.

LITERATŪRA

- Bednarski Stanisław, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce: Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1933.

- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996.
- Estreicher Karol, *Bibliografia Polska*, t. 29, Kraków: Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1933, p. 52.
- Klimowicz Mieczysław, *Literatura Oświecenia*, (*Dzieje Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- Klimowicz Mieczysław, *Oświecenie*, (*Wielka Historia Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- Kotarski Edmund, „Jan Kochanowski“, in: *Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej*; <http://univ.gda.pl/~literat/autors/kochan.htm>.
- Krzyżanowski Jerzy R., „Jan Kochanowski“, in: *Britannica*; <https://www.britannica.com/art/Polish-literature>.
- Patiejūnienė Eglė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Piechnik Ludwik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 4: *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990.
- Romaniuk Przemysław P., „Sołłohub (Sołłohub Dowojna Ursyn) Antoni Józef h. Prawdzic (zm. 1759)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, p. 306–309.
- Snopek Jerzy, *Oświecenie. Szkic do portretu epoki*, (*Mała Historia Literatury Polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- Sołłohubowa Barbara, *Życie sługi Bożego Tobiasza, wyjęte z Pisma S. Starego Zakonu, z Łacińskiego języka wytłumaczone przez w Bogu zesłą J. W. Jey MC. Pannę Barbarę Sołłohubownę, Generalówną Artyleryi W. X. L.*, Wilno: w Drukarni J. K. M. i Rzeczypl. Sch. Piar., 1762.
- Ulčinaitė Eugenija, „Retorika“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: Kolektyvinė monografija*, (ser. *Fontes historiae universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 213–214.
- Vaškeliėnė Asta, *Palemono miestui ir pasauliui: XVIII a. Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra*, monografija, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024.
- Żbikowski Piotr, *Klasycyzm postaniszawowski: Zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999.

Traces of Jan Kochanowski in Eighteenth-Century Literary Theory and Epigrammatic Poetry

Summary

The article addresses the relevance of Jan Kochanowski, a Polish-Lithuanian Renaissance poet, in the discourse of literary theory and in practical creative work in the eighteenth century. The first part of the article examines the manner and the extent that Kochanowski is mentioned in the most important printed poetic and rhetorical works of the period under scrutiny. The second part discusses some examples of eighteenth-century epigrammatic works written in Lithuania, looking for their points of contact with Jan Kochanowski's literary tradition.

The study reveals that Jan Kochanowski figures in the discourse of eighteenth-century literary theory as a writer of threni, satires, and dramas, but his example is not used to explain the theory of the genre of the epigram. Only Franciszek Dmochowski, the only one of the authors of poetics, mentions Kochanowski as a poet of witty epigrams (*fraszki*). Kochanowski's epigrammatic tradition did not find any followers in eighteenth-century Latin epigrammatic poetry in the Grand Duchy of Lithuania, but the short jokes (*żarty*) may indicate its reception in the poetry in Polish of the second half of the eighteenth century.

KEYWORDS: Jan Kochanowski; epigram; occasional poetry; poetics; rhetoric; genre.